

VILÁG- TÖRTÉNET

A HUN-REN BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

- **HÁMORI NAGY ZSUZSANNA**
HÁROM „SZARMATA ODÜSSZEUSZ”
- **ÖZKAN BARDAKÇI**
HŰSÉG, HŰBÉRI FÜGGÉS ÉS EGYÉNI AMBÍCIÓK
- **MONOSTORI TIBOR**
ÁRVA APRÓDBÓL TESTŐRTISZT ÉS NÉMETALFÖLDI BIRTOKOS
- **MÉSZÁROS KÁLMÁN**
„EGY KIPRÓBÁLT HŰSÉGŰ ÉS TITOKTARTÓ IFJÚ”
- **SZÁSZ GÉZA**
EMIGRÁCIÓ, UTAZÁS, ÖNIGAZOLÁS
- **SZEMLE**
SEMSEY VIKTÓRIA, ORDASI ÁGNES, JEAN-CHARLES DAUMY,
CLÉMENT MONSEIGNE ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Martí Tibor, Vámos Péter
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László, Erdődy Gábor,
Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Lovaš Eldina, Majoros István, Mihalik Béla Vilmos,
Pók Attila, Poór János

14. (46.) évfolyam 2024. 3.

TARTALOM

Nemesi emigrációk Európában a kora újkorban (Tóth Ferenc)	331
<i>Tanulmányok</i>	
Hámori Nagy Zsuzsanna: Három „szarmata Odüsszeusz”. A Łaski fivérek Európa uralkodóinak szolgálatában	335
Özkan Bardakçı: Hűség, hűbéri függés és egyéni ambíciók. Kísérlet a tizenöt éves háborúban harcoló külhoni nemesek tipizálására	369
Monostori Tibor: Árva apródból testőrtiszt és németalföldi birtokos. Somogyi Márton karrierje a brüsszeli spanyol Habsburg-udvarban, 1594–1631	399
Mészáros Kálmán: „Egy kipróbált hűségű és titoktartó ifjú.” Ilosvay János, a fejedelem fegyverhordozója és bujdosótársa	411
Szász Géza: Emigráció, utazás, öngazolás. A francia nemesi emigráció diskurzusai a 18. században	431
<i>Szemtanú</i>	
Takács László: Egy ír nemes beszámolója a török elleni harcokról 1683-ból. Francis Taaffe levelei	447
<i>Szemle</i>	
Thaly Kálmán híres műve franciául (Jean-Charles Daumy)	467
A nemesség és az eszmék vándorlása Európában a 17–19. században (Clément Monseigne)	470
Portugália és Brazília történelme az „Atlantisz-álmom” tükrében (Semsey Viktória)	473
Károk és károsultak – avagy Gabriele D’Annunzio fiumei vállalkozásának ára (Ordasi Ágnes)	477

Jelen számunkat Tóth Ferenc szerkesztette

„Egy kipróbált hűségű és titoktartó ifjú”

Ilosvay János, a fejedelem fegyverhordozója és bujdosótársa

Ilosvay János II. Rákóczi Ferenc fejedelem udvarának jelentős tagja, alfegyverhordozója volt, s az emigrációba is követte urát, ahol egyike lett legbensőbb bizalmasainak. Mikes Kelemennel lehetett egyidős,¹ de Mikes érdekes módon csak elvétve nevezi meg őt a *Törökországi levelek*ben. A fejedelem is csupán családnevén említi *Vallomásaiban*, másutt pedig hosszan ír róla nevének említése nélkül, de jól azonosítható módon. Thaly Kálmán, a kor kiváló ismerője és a Rákóczi-kultusz megteremtője a történettudományban, hűség és jellemesség tekintetében Mikessel állította őt egy sorba.² Szekfű Gyula méltatlannak nevezte ezt a párhuzamot, s rámutatott Ilosvay emberi gyengeségeire, amelyek között még a császáriak számára történő információátadás és meghódolási (árulási) szándék is szerepelt.³ Érdemes tehát bővebben foglalkozni vele, bár nem került elő róla semmi olyan új tény, ami lényegesen megváltoztatná a személyéről imént előrebocsátott vázlatos képet, legújabb életrajzi szócikkének adatait⁴ azonban sikerült több helyen is pontosítani.

Származása és családja

A Rákóczi-házzal familiáris kapcsolatban lévő, kiterjedt köznemesi családból származott, melynek számos tagja szolgált II. Rákóczi Ferenc hadseregében és udvarában. Tagjai mindjárt az elsők között csatlakoztak a szabadságharchoz.⁵ Három fivér ezereskapitányként kezdte meg szolgálatát: Ilosvay Ábrahám az udvari palotások

* A szerző a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum tudományos munkatársa (Budapest, Kerepesi út 29/B., meszaros.kalman@mail.militaria.hu). A tanulmány a HUN-REN-ELTE Nemesi Emigráció és Emlékezet (1541–1756): Forrásfeltárás és Kritikai Szövegkiadás Kutatócsoport (TKCS 01265) keretében készült. Hálával tartozom Fáy Tündének, aki önzetlenül megosztotta velem kutatási eredményeit, sőt az eredeti iratokról készült fényképmásolatait is. (A tőle kapott adatokat monogramjával jelzem: F. T.)

1 Életkorára csak támpontjaink vannak, lásd például alább a 28. jegyzetben hivatkozott adatot.

2 A *Törökországi levelek* Rákóczi újratemetése alkalmából megjelent díszkiadásának bevezetőjében írja: „A fejedelemnek és fiainak szintén mindvégig oldala mellett állott egy másik benső híve: Ilosvay János, talán még Mikest is fölülmúlá hűségben és ragaszkodásban...” Thaly, 1906. XXX.

3 Szekfű, 1913. 374., illetve 1993. 328. 113. jegyz.

4 Heckeneast–Mészáros, 2005. 202.

5 Maga Rákóczi így fogalmazott *Emlékirataiban* a nemesség csatlakozásának megindulásáról: „A főbbek közül csak az Ilosvayak jöttek el, mert ezek nagyon szerettek engem, és különleges vonzalom fűzte őket családodhoz.” (Ford. Vas István.) Rákóczi, 1979. 215. – A család történetének részletes és alapos áttekintését

(tehát a fejedelem testőrségét ellátó gyalogezred), Bálint és Imre pedig egy-egy mezei lovasezred parancsnoka lett.⁶ 1705–1706-ban azonban mindhárman megváltak a katonai szolgálattól, Ábrahám és Bálint utóbb harmincadosként szerepel. Imrét a saját hibájából elveszített gáborjáni ütközet miatt a hadbírótság halálra ítélte,⁷ Rákóczi azonban kegyelemben részesítette, és udvari főemberként fogadta ismét szolgálatába.

A családból Ilosvay György és Gábor is az udvari palotásezred századparancsnokaként kezdte meg a szolgálatát Ilosvay Ábrahám parancsnoksága alatt, s György utóbb (1705–1707) udvari főkornétás (zászlótartó) lett, de végül ő is leszerelt és alispáni tisztséget vállalt.⁸

Ilosvay János csak 1706-ban jelenik meg az udvarban, aki bizonyára jóval fiatalabb volt említett rokonainál. A családtörténeti irodalom még a származását is hibásan állapította meg, amikor Ilosvay Ferenc egykori munkácsi alvárnagy és Csernel Mária gyermekeként azonosította.⁹ Valójában a család másik ágából való Ilosvay Ádám és Ónody Erzsébet fia volt, akiket eddig utódok nélkül tartott számon a családtörténet.¹⁰ Apja 1656-ban született, 1668–1669-ben pedig Thököly Imre iskolatársa volt az eperjesi evangélikus kollégiumban.¹¹ 1688–1691 között beregi alispán volt, és még 1691-ben el is hunyt, mert egy 1692 elején kelt okirat már özvegyét, Ónody Erzsébetet említi János nevű fiának és Mária nevű leányának törvényes és természetes gámjaként.¹² Az asszony röviddel ezt követően a szintén refor-

adja Petrovay, 1896. – A Rákóczi oldalán szerepet vállalt családtagokról kiemelten és igen hosszan ír: Petrovay, 1896. 97., 101–108.

6 Nem lehet itt célunk minden családtag esetében helyesbíteni vagy pontosítani Petrovay adatait, de Ábrahám kapcsán fontos hangsúlyozni, hogy nem csupán *kompániás kapitány* (századparancsnok) volt, hanem (ezeres) *főkapitányként* az egész palotásezred parancsnoka. Lásd erre angol nyelven: Mészáros, 2004. 180–182.

7 Imre hadbírórsági eljárására lásd: Esze, 1955. 259–260. 1. jegyz., 287. 3. jegyz. – NB. A hadbírótság ítéletét nem hajtották végre, ennek ellenére Rákóczi modern biográfiájának apparátusában halálának évét 1705-re vagy 1706-ra tették: Köpeczi-Várkonyi, 1976. 515., illetve 2004. 682.

8 Az ő személyük azonosítása nem egyértelmű, mert egyidejűleg több György és Gábor is szerepel a kiterjedt családfán. Petrovay nem is tud Rákóczi melletti szerepvállalásukról. Említi viszont Dénest, akinek Thaly Kálmán közlésére hivatkozva alezredesi és fegyvernöki rangot, illetve feladatkört tulajdonít, de erre vonatkozó korabeli forrást nem ismerünk. Végül meg kell még említenünk Lászlót, aki 1709–1712 között szolgált Rákóczi udvarában pohárnokként, s Petrovay Györgynél János öccseként szerepel: Petrovay, 1896. 99. II. tábla és 101. – NB. János helyes azonosításával László származása is kérdésessé vált. Nem valószínű, hogy János testvére volt, mert amikor birtokaikat elkobozták, külön írták össze azokat (lásd alább: 72. jegyz.), márpedig anyjuk életében, édestestvéreként és nőtlen ifjúként aligha lett volna alkalmuk a birtokosztályra, s az Ilosvay Ádám halála kapcsán idézett forrás is csak Jánost és Máriát említi, így legfeljebb utószülött gyermek lehetett volna, ám erre a lehetőségre semmi sem utal.

9 Ezt az álláspontot követi Köpeczi Béla is, de Petrovay munkájára Thaly Kálmán írásaként hivatkozik (Köpeczi, 1991. 245. 41. jegyz.), amiből csak annyi helytálló, hogy a szerző nagymértékben támaszkodott Thaly publikációira és szóbeli közlésére is, de éppen a leszármazási és a családi viszonyok tisztázása Petrovay saját kutatásain alapszik.

10 Petrovay, 1896. 74. és 99. II. tábla.

11 Durovics-Kónya, 2015. 159. No. 233. – Az adat már a régebbi szakirodalomból is ismert: Thaly, 1880. 413., innen idézi hibás oldalszámmal Petrovay, 1896. 74. – NB. Az Ilosvay család református volt, Ádám talán a német nyelv elsajátítása céljából ment a másik protestáns felekezet nagy hírű kollégiumába.

12 MNL OLP 1729. 1. tétel, 1692. január 15. (A dátumban az évszám kissé elhalványult és elmosódott.) – F. T.

mátus Puky Mártonhoz ment nőül,¹³ aki az abaúji Alsómérán élt, és 1686-ban Borsod vármegye helyettes alispánja volt Aszalay András rendes alispán mellett.¹⁴

Anyjkkal együtt az árvák is mostohaapjukhoz költöztek, s hamarosan féltestvérük született, akiről atyja a következő szeretetteljes szavakkal emlékezett meg 1695. február 10-én, Alsómérán kelt végrendeletében: „Az édes kis fiamra, Puky Andrásra, kivel isten fiú-ágon való már defectusra hanyatlott famíliámat ékesíteni méltóztatott, atyai indulatul származott reflexióm lévén, ha az isten édes feleségem életét szegény kis fiam szerencséjére terjeszti, kérem az édes feleségemet, igaz anyai szeretetiben tartsa meg s dajkálkodjék vele; kiért az én istenem lelki testi áldásával boldogítsa.” Mostohagyermekait csupán név nélkül említi, mint feleségének „előbbi urától, néhai nemzetes Ilosvay Ádám uramtúl” született „szép gyermekeket”.¹⁵ Puky Márton bizonyára még a végrendelet évében elhunyt,¹⁶ több gyermekük már nem született (vagy legalábbis nem maradt életben).¹⁷ Következő adatunk jó fél évtizeddel későbből való: az időközben felcseperedett Ilosvay Mária 1701 körül nőül ment a szomszédos Felsőmérán birtokos Fáy Mihályhoz.¹⁸

Ónody Erzsébetről ugyan Puky Márton úgy vélte idézett végrendeletében, hogy „beteges állapotjához képest” nem „ígérhet hosszú időt magának”,¹⁹ mégis legalább másfél évtizeddel túlélte férjét. 1707-ben II. Rákóczi Ferenc vette pártfogásába, s az erről tanúskodó dokumentumok alapján sikerült Ilosvay János származását is tisztázni.²⁰ Az eddig ismert családfán való áthelyezés eredményeként megállapíthatjuk, hogy a fent említett három testvérnek, Ábrahámnak, Bálintnak és Imrének János nem első unokafivére, hanem másod-unokafivérük fia, azaz távoli unokaöccsük volt. A családi kapcsolati hálóban valószínűleg nemcsak az Ilosvay rokonság, hanem az édesanya második házasságával szerzett rokonok is fontos szerepet játszottak. A mostohaapa sógorai közül Szentpétery Imre kuruc brigadérost²¹ kell megemlítenünk, aki szintén viselte Borsod vármegye alispáni tisztét, és számolnunk kell Ilosvay János sógora, Fáy Mihály lehetséges szerepével is, aki 1706-tól a fejedelem udvari lovas-karabélyos ezredének egyik századparancsnoka volt.²²

13 A házasságkötésre 1692 és 1694 között kerülhetett sor, amint arra Puky Márton alább idézendő végrendeletéből következtethetünk.

14 Bodnár Tamás szíves közlése Borsod vármegye jegyzőkönyvéből. – NB. Alispánságát a korábbi szakirodalom tévesen 1696-ra tette, lásd: Csoma, 1897. 450. és innen Endes, 1938. 90. VI. tábla.

15 Puky, 1885. 414. A végrendelet eredetije: MNL OL P 1805. 3. tétel, fol. 23–25. – F. T.

16 1694-ben szerepel utoljára Borsod vármegye iratanyagában: MNL BAZVL IV. 501/c. Spec. XIII. Fasc. XIII. No. 66. (Az adatot Bodnár Tamás osztotta meg velem, segítségét ezúton is köszönöm!) – Mivel betegágyából végrendekezett, valószínűleg már nem is gyógyult fel.

17 Puky András szüleinek egyedüli gyermekeként szerepel a családfán: Csoma, 1897. 450. és Endes, 1938. 90. VI. tábla.

18 Fáy, 2024. 45. (Különös véletlen, hogy az Ilosvay család leszármazását jómagam Ilosvay János életrajzírójaként, Fáy Tünde pedig a Fáy család monográfusaként közel azonos időben pontosíthattuk.)

19 Puky, 1885. 414.

20 Lásd alább Rákóczi sókiutalását az özvegy részére a csatolt elismervényekkel (40–43. jegyz.).

21 Szentpétery felesége, Puky Éva és Puky Márton testvérek voltak.

22 Fáy Mihályra lásd: Fáy, 2024. 43–48. – Ehhez némi kiegészítés katonáskodására vonatkozóan: egy 1704. szeptember 12-i összeírás szerint már Monaky Ferenc ezredének főhadnagya volt: MNL OL G 16. I. 2. d. No. 381. pag. 4. Ezt az alakulatot utóbb beolvastották Orosz Pál generális ezredébe, s 1706. március 20-án már itt vette fel előző évi zsoldhátralékát Fekete János fizetőmestertől: Uo. No. 66. pag. 11. – Innen

A fejedelem udvarában

Akár az édes-, akár a mostohaanya rokonságának, akár sógorának köszönhetően, de annyi bizonyos, hogy Ilosvay János igen fiatalon a fejedelem udvarába került, mint Rákóczi fogalmaz *Vallomásaiban*: „kora ifjúságától én neveltem, mert szülei gondjaimra bízta”.²³ Az első adatunk 1706. június 5-ről való: e napi kelettel Visky János udvari vicecommissarius azt jegyezte fel számadásaiban, hogy „Ilosvay János fegyverhordozó uram recognitiója [elismervénye] szerint” 18 forint kantárváltástgot fizetett ki Bercsényi Miklós főgenerális lovászának. Másnap magának Ilosvaynak adott (ekkor tisztségét nem említve) 4 forint poltúra pénzt (vagyis „aprópénzt”), „mellyet bonfordi gyermekeknek osztogatott”.²⁴ Mindjárt (al)fegyverhordozóként²⁵ találkozunk tehát vele. Nem tudjuk, ebben a tisztségben kezdte-e meg a szolgálattát, vagy esetleg az inasok, étkefogók, bejárók közül emelkedett ki egy-két év után. Fennmaradt Daniel Péter főfegyverhordozói konvenció levele, amely 1706. március 1-jén kelt Egerben.²⁶ A konvenció leveleket évente megújították, de mivel itt nem január 1-jei évkezdésről van szó, igen valószínű, hogy a tisztség betöltésének kezdőpontja volt március 1.²⁷ Ilosvay Jánost vélhetően vele egyidejűleg nevezték ki. Daniel Péter körülbelül 22 éves volt ekkor, Ilosvay néhány évvel fiatalabb lehetett, tehát az 1680-as évek második felében (legkésőbb 1690 körül) születhetett.²⁸

Tevékenységükről sokáig nem maradt fenn adat, csak néhány számadási tétel, többnyire járandóságairól. Visky János még 1706. június 4-én Érsekújvárbán vett a kezéhez nagyobb tétel arany- és ezüsfonalat, amelyet azután az udvariaknak osztott ki fizetésük fejében. Ilosvay János ebből 4 motring ezüsfonalat kapott 14 rajnai forint értékben, Daniel pedig 4 motring arany- és 2 motring ezüsfonalat 21 rajnai forint értékben.²⁹ 1706. július 17-én és 18-án Ilosvay (fegyverhordozóként említve) 100-100 forintot vesz fel Rákóczi parancsára Visky Jánostól, majd 1706. október 5-én

rövídvel később áthelyezték az udvari karabélyosokhoz, ahol legalább 1709 végéig kapitányként szolgált. Lásd az erre vonatkozó forrásokat: Rákóczi 1706. április 9-i válasza Károlyi Sándor felterjesztésére: AR I/I. 518–519.; a karabélyosok 1707. június 15-i és 1709. október 27-i mustratabellái: MNL OL G 15. I. 1. Caps. A1. Fasc. 3. és Caps. F. Fasc. 180.

23 Rákóczi, 1979. 551.

24 Lásd Visky János számadásait: MNL OL G 29. V. 3. a/B. 1708. pag. 102. Az utóbbi tételt idézi: Thaly 1882. 564.

25 Visky ugyan elhagyta a tisztség elől a *vice* jelzőt, de a későbbi adatok szerint Daniel Péter főfegyverhordozó helyettese volt.

26 Az Ottlyk György főudvarmester által kiállított szerződés dátumában mind a helyszínt, mind az időpontot javították, talán utólag állították ki, és ezért kellett visszakelteni a ténylegesen már viselt tisztség kezdetének megfelelően. Éves fizetése 100 rajnai forint és 6 róf angliai posztó volt: MNL OL G 29. V. 3. a/B. 1706. pag. 35.

27 Annyi bizonyos, hogy a fejedelmi udvar 1705. március 1-jén kelt részletes kimutatásában még sem fő-, sem alfegyverhordozói tisztség nem szerepel: OSZK Kt. Fol. Hung. 1389. Fasc. 4a. fol. 26–28.

28 Daniel Péter életkorát gyászjelentése alapján állapíthatjuk meg: özvegye szerint életének 57. évében hunyt el 1741. március 1-jén. Lásd: MNL OL P 665. 1. a. D. No. 43.

29 Visky ez alkalommal csak Danielt nevezi fegyverhordozónak, Ilosvayt nem: MNL OL G 29. V. 3. a/B. 1710–1712. pag. 59.

2¼ rőf angliai posztót libériára.³⁰ Szalontai János udvari commissarius (Visky főnöke) 1706. évi számadása szerint 1706. október 6-án a miksi táborban 200 forintot fizetett ki Rákóczi parancsára Ilosvay János vice-fegyverhordozónak.³¹ Nem sokkal később Daniel és Ilosvay is a bejárókkal együtt kapott Rimaszombatban egy-egy rókamál bélést.³²

Az ónodi országgyűlésen játszott állítólagos szerepéről csak egy utólag készült és több részletében is koholt emlékirat számol be. Rákóczi egykori diplomatája, vetési Kökényesdy László készítette a bécsi udvar tájékoztatására.³³ Az ő állítása szerint az 1707. június 6-án lekaszabolt turóci követekkel szemben előre eltervezték a leszámolást,³⁴ amelyben három Ilosvay (két nagybácsi és unokaöccsük)³⁵ is főszerepet vállalt, és Kökényesdy közülük Jánost teljes névvel említi (Jean Ilosvai), akinek feladata egy az ország sátora előtt elsütött pisztollyal történő jeladás lett volna. A két idősebb rokonként leginkább Imrét és Bálintot azonosították a későbbi történészek, Thaly azonban 1895. december 18-i levelében úgy tájékoztatta a hozzá forduló Petrovay Györgyöt, hogy Imre, Ábrahám és Dénes lehetett az elkövető, Jánost még „igen gyermekem embernek” tartotta a véres leszámoláshoz, Bálintról pedig úgy vélte, hogy a gyűlésen való „jelenléte nem bizonyos”. Petrovay némi kritika alá vette Thaly állítását, és ellenvetésként megjegyezte, hogy Ábrahámnak a palotások századosaként „nem igen volt helye az országgyűlés sátorában”, Dénes pedig még nem volt fegyverhordozó, János ellenben nem lehetett már „valami zsenge korú”, hiszen két (helyesebben: második) éve viselte az alfegyverhordozói tisztséget, és az ünnepélyes alkalmakkor általa tartott fejedelmi kard kész fegyver lehetett a kezében Rakovszky Menyhért és Okolicsányi Kristóf lekaszabolásához.³⁶

---

30 A számadás megfogalmazása alapján úgy tűnik, csak a második alkalommal lett a 100 forintnyi összeg magáé Ilosvayé, az első alkalommal talán csak intézője volt valami udvari szükségre felvett pénznek. Lásd: MNL OL G 29. V. 3. a/B. 1708. pag. 113–114., 137.

31 MNL OL G 29. V. 3. a/B. 1706. pag. 166.

32 A bejárók rangban az inasok és étkefogók fölött álló udvari ifjak voltak, Daniel és Ilosvay is fegyverhordozói tisztségük megnevezése nélkül szerepel ebben a kimutatásban: MNL OL G 29. V. 3. a/B. 1706. pag. 14. – Rákóczi 1706-ban két ízben járt Rimaszombatban, előbb október 6-án (Miksi felől érkezve), midőn Esztergom ostromáról Kassa felmentésére, majd november 25-én, amikor a rozsnyói szenátusi ülésre igyekezett. Szalontai János udvari kommisszárius számadásaiban a két időpont közötti kiutalások is szerepelnek rimaszombati helyszínnel, az udvariak egy része tehát huzamosabban a városban időzhetett.

33 E francia nyelvű emlékirat kiadását lásd *Vetes's geheime Nachrichten über die Versammlung in Onod Mai und Juni 1707.* címmel: Fiedler, 1855. 292–294. No. 13.

34 A téma részletes áttekintésére lásd magyar és szlovák nyelven: Mészáros, 2007. 1204. 46. jegyz.; Mészáros, 2008. 139. 45. jegyz. Mivel itt az Ilosvayak szerepvállalásának körülményeit Kökényesdy alapján éppen csak érintettük, most nem szükséges pontosabban áttekinteni az erre vonatkozó forrásokat és irodalmat.

35 Kökényesdynél: „...les trois Ilosvay oncles et nereux”. Fiedler, 1855. 293. – Áldásy Antal megfordítja a rokoni kapcsolatot: „nagybátyát és két unokaöccsöt” említi (Áldásy, 1895. 723.), Petrovay György pedig ezzel vitába szállva (Petrovay, 1896. 107–108.) megjegyzi, hogy Kökényesdy „abban határozottan téved, – ez azonban a fordító hibája is lehet, – hogy az Ilosvayak egyike nagybátyja lett volna a másik kettőnek, mert János atyafigyermeke volt Bálinttal és Imrével, atyáik édes testvérek lévén”. Petrovay is téved azonban, mert János származásának helyesbítésével fentebb már megállapíthattuk, hogy ő nem elsőfokú unokaöccsére volt Imrének és Bálintnak, hanem másod-unokaöccsük fia, tehát igenis távolabbi unokaöccsük.

36 Petrovay, 1896. 107.

A felsorolt családtagok közül, mint fentebb utaltunk rá, Dénes szereplése egyáltalán nem adatolható korabeli forrásokkal, Ábrahám pedig már korábban leköszönt a palotások – nem századosi, hanem – ezredesi posztjáról. Jánosról elfogadhatjuk Petrovay következtetését, aki ugyanakkor Bálint kapcsán is vitába száll Thalyval, azt véelve, hogy Kökényesdy szatmári birtokosként jól ismerhette az Ilosvay családot. Csakhogy a Kökényesdy-féle emlékirat egyedül János keresztnévét említi, a másik kettőét nem. Imre és Bálint részvételéről azonban egy Kökényesdytól független, közel egykorú forrásunk is van. Szalay László a kuruc háború egyik első hazai történetírójától, Kolinovics Gábortól idézi Rakovszkyval kapcsolatban, hogy Bercsényi és Károlyi után „több sebet ejtenek rajta Ilosvay Bálint és Imre, a fejedelem udvarnokai”.³⁷ Ha mégis igazolható lenne Thaly kétkedése Ilosvay Bálint jelenlétét illetően, akkor felvethetjük még az udvari főkornétás, Ilosvay György szerepvállalását, neki ugyanis állandóan a fejedelem környezetében kellett tartózkodnia.³⁸ Összességében még annyit fűzhetünk hozzá Kökényesdy emlékiratához, hogy ha célzatosan meghamisította is az események valós menetét és alaptalanul állította a vérengzés előre eltervezett voltát, az Ilosvayak szerepének kiemelése aligha volt légből kapott (mint láttuk, Kolinovics adata is megerősíti), ráadásul éppen Jánossal még a franciaországi emigráció idején is volt alkalmunk feleleveníteni a régi históriát.³⁹

Következő tényszerű adatunk Ilosvay Jánosról Rákóczi 1707. szeptember 11-én kelt parancslevele, amelyben arra utasítja Csányi György tokaji sóinspektort, hogy adjon 300 kősót a vicefegyverhordó özvegy édesanyja számára, ha arra rendelt emberük jelentkezni fog az adományért.⁴⁰ Ez a dokumentum tisztázza Ilosvay már említett származását is. A fejedelmi utasításhoz ugyanis két (dátum nélküli) elismervény tartozik, az egyikben Komjáti Mihály felsőmérési prédikátor tanúsítja, hogy az Ilosvay számára kiutalt sóból négy kősót vett fel „Puki Mártonné asszonyom izenetiből”, a másikban pedig újabb tíz kősó felvételét igazolja.⁴¹ Nagy nehézségbe ütközött azonban a teljes mennyiség kiutalása, özvegy Puki Mártonné Ónody Erzsébet 1708. február 21-én Méráról írt levélben kérte Csányi sóinspektort, hogy jelezze, ha újabb tíz kősóért küldheti szekerét egyik emberével.⁴² Ilosvay

37 Kolinovics latin nyelvű munkája a kuruc háborúról máig kiadatlan. A vonatkozó részt idézi Szalay, 1859. VI. 426. 1. jegyz.

38 Rákóczi 1707. május 15-én Szerencsről, majd május 26-án már az országgyűlés körömi táborából utasítja a Gazdasági Tanácsot bizonyos dézsmaborok átadására Ilosvay György főkornétás arra kiküldött emberének, úgy tűnik tehát, hogy ebben az időben is mellette tartózkodott: MNL OL E 148. MKA NRA Fasc. 1584. No. 37. és 39. – NB. Az udvariak 1709. évi kimutatásában a fent említett három fivér: Ábrahám, Bálint és Imre is főember-szolgaként szerepel (lásd alább: 51. jegyz.), sajnos, 1707-ről ilyen kimutatásunk nincsen.

39 Lásd erre alább a 70. jegyzetet.

40 Mészáros, 2023. 43–44. A parancslevél hátoldalán Bulyovszky Dániel feljegyzése szerint Csányi 1708. június 5-i elszámolásakor 53 kősót adott át az utalvány ellenében, de mivel 247 kősó még hátralékban volt, a kiutaló parancslevél továbbra is Csányinál maradt. – NB. Az utalvány alább idézendő mellékletei nem adják ki a teljes, 300 darabos tételt.

41 Uo. 44. 1–2. sz. melléklet.

42 Uo. 44–45. 3. sz. melléklet.

bérese, Gyula vagy Gyura Mihály végül 1708. augusztus 31-én 37, szeptember 18-án 50, szeptember 23-án pedig 150 kőso átvételét igazolta Tokajban.⁴³

Magáról Ilosvayról röviddel Rákóczi sókiutalási rendelete után, 1707. november 13-án hallunk újra, mégpedig tisztségének reprezentatív ellátása kapcsán, a Nemesi Társaság új tagjainak beiktatási ceremóniája alkalmával: Rákóczi magán-titkára, Beniczky Gáspár az ünnepély részletes leírásakor megemlíti, hogy a fejedelem oldalán „egyik felől nemzetes vitézlő Daniel Péter főfegyverhordozó őfelsége aranyos bozogányát, más felől pedig nemzetes vitézlő Illosvai János vicefegyverhordozó aranyos s rubintos kardját kezeiken tartották”.⁴⁴ Mindez teljesen egybevág a fejedelem 1708-ban kiadott udvari rendtartásában szereplő előírással, amelyben az olvasható, hogy „pompák alkalmatosságával (...) a fő fegyverhordozónk buzogányunkot, a vice pedig lovon mentünkben kardunkot hordozzák”.

Az utasítás egésze pontosan körülírja a fegyverhordozók feladatkörét és kötelemait: a fejedelem minden szolgája között leginkább ők voltak kötelesek életük árán is védelmezni urukat, legalább egyiküknek ezért állandóan Rákóczi mellett kellett tartózkodnia. Táborozás és utazás alkalmával egyiküknek a fejedelem szobájában vagy sátrában, a fegyverek mellett kellett aludni. Egyedül kvártélyozás esetén, vagyis a nyugalmasabb hátszági szállásokon volt engedélyezve, hogy éjszakára a – fejedelem ruházataért felelős – csuhadárokkal is felválthassák magukat. Még nyugovóra térésüket is szabályozták: uruk lefekvése „után legfeljebb egy órával, minden zörgés és kopogás nélkül, mentül nagyobb csendességgel” kellett ágyukat megvetni, és még arra is ügyelniük kellett, hogy „mindenekben a csinosságot megtartsák”. A fegyverek tisztán és készenlétben tartása is az ő feladatuk volt, olyannyira, hogy életükkel is számot kellett adni, ha ebben valami fogyatkozás lett volna. Sőt, saját fegyverüket és lovukat is úgy kellett tartani, hogy azokból végszükség esetén bármikor kisegíthessék urukat. Amelyikük épp rendes szolgálatban volt, annak egyik felfegyverzett lovát és szolgáját is a fejedelem paripái között kellett készenlétben tartani, hogy minden váratlan helyzetben, akár éjszakának idején is lóra ülhesenek. Rákóczi még a józan életet is szigorúbban elvárta tőlük, mint „egyéb rendbéli” szolgálótól, noha a részegséget senkitől sem tűrte el. Az udvaron belül közvetlenül a főkapitánytól és helyettesétől (Vay Ádámtól és Török Andrástól) függtek, vagyis nem voltak alárendelve az udvarmesternek.⁴⁵

Ilosvaynak az alfegyverhordozói teendők mellett egyéb bizalmas feladatokat, így például írnoki teendőket is el kellett látnia a fejedelem oldalán, aki 1708. április 25-én „bizonyos magános dolgokat dictált” neki, 29-én pedig „sokat dictált” neki és francia titkárának.⁴⁶ Fegyvernöki szerepében minden bizonnyal az 1708. augusztus 3-i trencsényi csatában élte át a legmegrázóbb percekét, amikor a fejedelem lovával felbukva eszméletét veszítette, és ki kellett őt menteni a vesztesre álló csata forgatagából. Egykorú tudósítás nem maradt fenn, amely részletesen említe-

---

43 Uo. 45–46. 4–6. sz. melléklet. A béres nem tudott írni, ezért csak keresztet tett a neve után, és nevét – nyilván hallás után – kétféle változatban jegyezte le az írnok: két ízben *Gyula*, egyszer pedig *Gyura* alakban.

44 Beniczky, 2005. 71.

45 Koltai, 2001. 173–174.

46 Beniczky, 2005. 129–130.

né a válságos pillanatok lefolyását, de Kolinovics már idézett krónikájában a nemes testőrség három tagja (Bercsényi László, Ghillányi Péter és Simándy Mihály), valamint Berzeviczy Ádám lovászmester mellett a két fegyverhordozót is név szerint említi hősiességük kapcsán.⁴⁷ A Rákóczi után vágató Ilosvay lova állítólag szintén felbukott és nyakát szegte, Daniel pedig saját süvegét adta át a fejedelemnek, mert az övé elveszett a baleset helyszínén.⁴⁸ Mivel Rákóczi a zsbói csatavesztés (1705. november 11.) után személyesen ekkor vállalt csak újra harcot a császáriakkal, szinte bizonyos, hogy Ilosvay János ekkor esett át a tűzkeresztségen is. (Daniel már korábban is hadban forgott, neki nem ez lehetett az első találkozása az ellenséggel.)

Ezt követően csak 1709. június 22-én, Fogarassy István udvari vicekomornyik Kőrössy György főkomornyikhoz írt levelében bukkan fel újra „Ilosvay János uram” neve tisztség nélkül, de Thaly itt ismét zárójeles kiegészítéssel élt, s „udvari főtiszt”-ként azonosította az ifjút,⁴⁹ Petrovay pedig ezt már előléptetésnek magyarázza.⁵⁰ Valójában még ekkor is alfegyverhordozó volt, fennmaradt ugyanis az udvariak 1709. évi tabellája az egyes tisztségviselők jövedelmének részletezésével: Daniel Péter főfegyverhordozó évi 100, vicéje, Ilosvay pedig 80 (német vagy magyar?) forint fizetést kapott. Ezenkívül az előbbinek 3 oralis és 6 equilis portio (azaz személyi fejadag és lótáp) járt, az utóbbinak mindkettőből eggyel kevesebb. (Ez valószínűleg azt jelenti, hogy Danielnek 3 szolgálja és 6 lova, Ilosvaynak pedig 2 szolgálja és 5 lova volt.) Végül mindkettőnek 7-7 sing angliai posztó járt.⁵¹

A fejedelem 1710. május 20-án, Munkácson kelt ünnepélyes oklevelében birtokadományjal jutalmazta „Nemzetes Vitézlő Ilosvai János Fegyverhordozó és a' Szent Háromság gondviselése alatt Vitézkedő Nemessi Társaságbéli Adjutánt” hívét.⁵² A Bereg vármegyei Tivadar faluban adományozott neki két jobbágytelket minden tartozékukkal együtt, egyedül a tisztai révhez való jogát tartotta fenn magának Rákóczi. Az adomány Ilosvay feleségére és szabad rendelkezése szerinti örökösre is kiterjedt, de ez minden bizonnyal csupán a jövőre szóló kitétel volt, mivel Ilosvay ekkor még nőtlen lehetett, s később sem alapított családot. Az oklevél legfontosabb adatának azt tarthatjuk, hogy Ilosvayt a Nemesi Társaság segédtsíjtje-

47 Kolinovics névsorát épp egy tévesztés miatt tarthatjuk hitelesnek: a nemes testőrök között ugyanis Simándy Gergely és Márton szolgált, nem pedig Mihály, de ha Kolinovics évekkel később jegyezte le mások elbeszélése nyomán a történeteket, akkor a keresztnév eltévesztése érthető, és semmiképp sem tűnik úgy, hogy valaki indokolatlanul tolta magát vagy egy hozzá kötődő személyt előtérbe, mivel ez esetben a név nem lenne eltévesztve.

48 Ismét sajnálkoznunk kell Kolinovics művének kiadatlan volta miatt. Bizonyára az ő előadását tolmácsolja részletesen Thaly, 1864. 255. sz. (november 8.). A szintén Kolinovics munkájára támaszkodó Markó Árpád előadása már kevésbé informatív, Ilosvay nevét éppen csak megemlíti, ráadásul őt és Danielt is csak „apródnak” mondja. Lásd tanulmányának általunk modernizált kiadását: Markó, 2003. 224.

49 Thaly, 1883. 186.

50 Petrovay, 1896. 101.

51 MNL OL G 15. I. 1. Caps. A1. Fasc. 7. pag. 87. – NB. Ebben az évben Ilosvay Ábrahám, Bálint és Imre is az udvari főemberek között szerepel 400-400 forint évi fizetéssel 6-6 oralis és 10-10 equilis portióval, valamint 7-7 sing angliai posztóval.

52 Eredeti: DRERL C 63. 2. doboz. (Rákóczin kívül Ráday Pál írta alá.) – F. T.; Thaly Kálmán másolata: OSZK Kt. Fol. Hung. 1389. Fasc. 27. fol. 26.

ként (adjutant) említi, ez utóbbi tisztsége pedig teljesen új életrajzi adat, sőt a testőrség intézménytörténetéhez is új információt jelent.⁵³ Harmadfél hónappal később, augusztus 6-án, a Sajó menti táborból adta ki Rákóczi újabb oklevelét, ezúttal nem Ilosvay, hanem édesanyja, özvegy Puky Mártonné Ónody Erzsébet számára. Ebben fia „éjjeli és nappali, nyukhatatlan (...) hív szolgálatjára” való tekintettel felmentette az asszonyt a közterhek viselése alól, és ennek megtartására intette Abaúj vármegye tisztjeit is. Az irat külzetére a vármegye október 30-án Fonyban megtartott közgyűlésén rávezették a tudomásulvételi határozatot, éppen akkor, amikor a kuruc hatalom a térségben már teljesen összeomlott.⁵⁴

Maga Ilosvay közben súlyos lovasbalesetet szenvedett, amiből csak hosszú idő után épült fel. Az esetről ismét Fogarassy és Kőrössy levelezéséből értesülünk, előbbi írja utóbbinak 1710. szeptember 24-én: „Tegnap Ilosvay János megrugaskodván az maga lován Buday István uramnál Tardoson, igen rútúl megesett, – szót is alig vehetni belőle.” Jellemző, hogy Thaly ismét zárójeles magyarázatokkal egészítette ki a szöveget: Ilosvayt ezúttal udvari bejárónak, Budayt pedig (helyesen) tábornoknak nevezve, és azt is sietett megjegyezni, hogy Ilosvay utóbb „meggyógyult s elkísérte Rákóczit Párisba”.⁵⁵ 1710. október 22-én Ottlyk György udvarmester arról tájékoztatta a munkácsi várban tartózkodó Kőrössyt, hogy a fejedelem utasítására három beteget küld Munkácsra, köztük Ilosvay Jánost, akiknek ellátására Kőrössy adjon annyi óbort, „amennyit elegendőnek ismrend”.⁵⁶

Lengyel- és Franciaországban

Felgyógyulásáról és emigrációba vonulásáról nincs közvetlen adatunk, de feltételezhetjük, hogy Rákóczival együtt hagyta el az országot 1711 februárjában. Amikor Rákóczi 1711. augusztus 29-én a dél-lengyelországi Jaraszlóban (Jarosław) hajóra szállt és I. Péter cárral együtt Toronya (Toruń) felé indult, kíséretében volt Ilosvay János is,⁵⁷ aki azután Danckába (Gdańsk) is követte.⁵⁸ Ebből az időszakból maradt fenn Beniczky Gáspár fejedelmi titkár elszámolása 19 aranyról, amelyet szeptember 27-én vett fel „Ilosvai János Uramtul”.⁵⁹

Szatmári-Király Ádám 1711 márciusától vezetett naplójában csak 1712. újév napján bukkan fel a neve, amikor hat református bujdosó nemes egyikeként

---

53 A Nemesi Társaság névsorának teljességre törekvő áttekintésében Ilosvay neve nem szerepel: Heckenast, 1997.

54 MNL OL P 1805. 3. tétel, fol. 3. (kései másolat) – F. T. Az oklevelet pontos dátum nélkül, csupán évszámmal idézi Csoma, 1897. 449. és őt követve Endes, 1938. 91.

55 Thaly, 1883. 386. (A bejárói feladatkört Thaly nyilván elvettette, emlékezetből írt egy belső udvari tisztséget a névhez.)

56 Uo. 397.

57 Lásd: Hopp, 2000. 112.

58 Neve szerepel egy közelebbi dátum nélkül készült jegyzékben: „Anno 1711. Danckára menteknek Laistroma.” Az akadémiai másolatról közli Hopp, 1973. 44.; Hopp, 2000. 116–117.; az adatot idézi Köpeczi, 1991. 149.

59 Lásd: MNL OL G 15. I. 1. Caps. H. Fasc. 238. pag. 16.

a danckai német templomban vesz úrvacsorát.⁶⁰ Egy 1712. évi udvari számadásban is több alkalommal előfordul Ilosvay János neve: február 3-án, március 13-án és április 2-án nagyobb összegeket juttatott el a számadás készítőjéhez (valószínűleg Fogarassy István vicekomornyikhoz), május 19-én, július 7-én és augusztus 9-én pedig a kiadási tételek között említik, amikor az Elbingenben (Elbląg) lévő lovainak ellátására és az ő ételére és italára, majd pedig általa megelőlegezett kisebb házi kifizetésekre kapott költségtérítést. Több ízben említik szolgáját, aki június 1-jén, 23-án, 28-án, július 3-án és 11-én szecskára (véltetően a hátasok takarmányozására) vett fel kisebb összegeket. (Később ugyanezeknél a kifizetéseknél egy bizonyos Andris szerepel, valószínűleg ugyancsak róla lehet szó.)⁶¹ 1712. október 25-én Sibrik Miklós, doktor Lang Jakab Ambrus és a francia Antoine d’Absac társaságában Danckában hajóra szállva Anglián át Párizs felé indult, ami Rákóczi utazásának előkészítését jelentette.⁶² Egy későbbi adat szerint Rákóczi a Danckában maradt Vay Ádám udvari marsall gondjaira bízta „Ilosvay János nagyobbik pej lovát”,⁶³ a derék hátas azonban aligha látta már viszont gazdáját.

Miután Rákóczi és tágabb kísérete is Franciaországban telepedett le, Ilosvay a félig-meddig inkognitóban lévő urától függetlenül élt Párizsban, a fejedelem által kibérelt Hôtel du Perron palotában, amely éppen a magyarok révén kapta ezután a „kártyabarlangjáról” elhíresült Hôtel de Transylvanie nevet.⁶⁴ Ilosvay itt folytatta, illetve elvégezte tanulmányait. (Sajnos nem tudjuk, formális oktatásban részesült-e, vagy csupán a francia nyelvet és kultúrát sajátította el magánúton.)⁶⁵ Rákóczi úgy emlékezett, hogy „néhány héttel a király halála [1715. szeptember 1.] előtt engedélyt kérvén, barátaival együtt Champagne-ba utazott”. Ez a peregrináció nem tarthatott néhány hétnél, legfeljebb két-három hónapnál tovább, miközben Rákóczi Grosbois-ba vonult, s a kamalduli szerzeteseknél rendezte be a világi élettől visszahúzódó, lelki megújulásra vágyó életét.

Amikor Ilosvay visszatért, Rákóczi kíséretének többi tagjától értesült a fejedelem döntéséről, és mivel megélhetésük már XIV. Lajos életében is az uralkodó kegyétől függött, most az ő halála és uruk magányba vonulása kétségbe ejtette őket. Ilosvay azonnal engedélyt kért és kapott, hogy Rákóczihoz mehessen. „Abban reménykedett, rá tud majd bírni, hogy Párizsban bérelt lakásomban tartózkodjam rendszeresen, és inkább az udvart látogassam, mint a magányt” – fogalmazott *Vallomásaiban* a fejedelem. Ilosvay azonban a Rákóczi egyik szolgájával, majd a fejedelemmel folytatott eszmecsere követően, miután egy szerzetesi fogadalomtételnél is jelen volt, maga is a lelki megújulás felé fordult. Párizsba visszatérve az udvari ifjak nevelésével megbízott katolikus pap (talán Brenner abbé)⁶⁶ hatására

60 Szathmári Király, 1866. 257.

61 MNL OL G 15. I. 1. Caps. H. Fasc. 238. pag. 39–79.

62 Szathmári Király, 1866. 262. Idézi Hopp, 1973. 80.

63 Márki Sándor után idézi Hopp, 1973. 84–85.

64 Hopp, 2000. 135.

65 A fejedelem mindössze ennyit ír erről *Vallomásaiban*: „Tanulmányainak elvégzéséért tőlem függetlenül, Párizsban élt az udvaromhoz tartozó többi francia nemessel együtt.” (Ford. Szepes Erika.) Rákóczi, 1979. 551.

66 Hopp, 2000. 166.

a felekezeti kérdésekben is elmélyedt, és úgy döntött, katolizál. Rákóczi, akinek vallási toleranciájáról épp udvarának nagyszámú protestáns tagja tehet tanúbizonyságot, szívből megörült az ifjú szándékának, ami meggyőződése szerint lelki indítatásból és nem számításból fakadt. Áttérésére 1716 vízkeresztjén, azaz január 6-án került sor, július 14-én pedig maga a párizsi bíboros érsek bérálta meg Párizsban, saját kápolnájában; bérmaszülei Rákóczi és felesége lettek, a fejedelemszszonyt azonban távolléte miatt egy szegény asszonnyal kellett helyettesíteni.⁶⁷

Rákóczi udvarának többi tagja nyilván értetlenül állt Ilosvay „pálfordulása” (katolizálása és a szerzetesi magány vállalása) előtt, s talán innen kaphatott szárnyra az az alaptalannak minősíthető szóbeszéd, amely Rákóczi érzelmi kötődését és Ilosvay megtérése fölötti örömét bűnös viszonyként magyarázta. Legalábbis így értelmezhető Rákóczi egyik fiatal, kalandor szellemű diplomatájának, Klement János Mihálynak a császárhoz írt levelében elejtett megjegyzése, hogy „tiltott viszony” (commerce deffendu) alakult ki a fejedelem és Ilosvay között. Jellemző, hogy ennek ellenére is éppen Ilosvayt és Sibrik Miklós udvarmestert akarta megnyerni kémkedésre Rákóczi környezetéből.⁶⁸

Amikor 1717 márciusában Rákóczi egyik portai diplomatája, Pápai János Franciaországba érkezett a szultán meghívólevelével, a fejedelem Ilosvayt küldte hozzá, részben hogy megrója Pápaikat hatáskörének túllépése miatt, részben pedig hogy végére járjon küldetése háttérének. Rákóczi „kipróbált hűségű és titoktartó ifjúként” jellemzi a megbízatás kapcsán Ilosvayt,⁶⁹ és nem is sejtí, hogy épp Ilosvay naivitását kihasználva szerzett a fejleményekről pontos értesüléseket egyik volt diplomatája, az ekkor már a császáriak számára kémkedő vetési Kökényesdy László, akiről fentebb az ónodi országgyűlés kapcsán már volt szó. A fejedelem egykori versailles-i követe már-már dicsekedve írta Savoyai Eugénnek, hogyan tudja lépre csalni a vigyázatlan Ilosvayt, s kiszedni belőle minden fontos információt, ami azért is könnyű, mert a rejtjelezést is ő végzi Rákóczi számára.⁷⁰

---

67 Az áttérés dátumát Rákóczi is pontosan közli *Vallomásaiban*, és Szathmári Király Ádám is feljegyezte naplójában, a bérálásról csak utóbbi emlékezik meg: Rákóczi, 1979. 552. és Szathmári Király, 1866. 375., 379.

68 Lásd Klement 1715. november 27-én (tehát Ilosvaynak Grosbois-ba való vonulása után, de még ünnepélyes áttérése előtt) kelt levelét a császárhoz: ÖStA HHStA UA Fasc. 194. Konv. B. fol. 1–2. (A levél másolatát Oross András, az MNL OL bécsi levéltári delegátusa volt szíves megküldeni nekem, segítségét ezúton is köszönöm!) Idézi minden megjegyzés és magyarázat nélkül: Köpeczi, 1991. 245. 41. jegyz. – Rákóczi *Vallomásaiban* tett megfogalmazása („jobban szerettem, mint ahogyan illett volna”) már-már megerősíteni látszik ezt a képtelen pletykát, itt azonban sokkal inkább lehet szó a fejedelem által a szolgálatában álló köznevesi ifjú iránt táplált érzelmek feudális hierarchia szerinti illendőségének mértékéről, mintsem a Klement által célzatosan elejtett „tiltott viszonyról”. Rákóczi egyébként tapintatosan, mégis leplezetlen őszinteséggel írt házasságtörő viszonyáról és a francia udvarban történt viszonzatlan szerelmi fellángolásáról is, ezért sem hihető súlyosabb bűnök elhallgatása egy olyan életgyónásban, ahol lelki megtérése szempontjából éppen a vonatkozó időszak jelentett fordulópontot. – A *Vallomások* forrásértékéről legújabbán lásd: Tüskés-Knapp, 2023.

69 „Az újonnan megtért Ilosvayt, egy kipróbált hűségű és titoktartó ifjút küldtem el, hogy tudja meg, és mondja el általam oly szigorúan megtiltott érkezésének okait, és a nevemben parancsolja meg Pápaínak, tartson mindent titokban.” Rákóczi, 1979. 576.

70 Köpeczi, 1991. 263.; Köpeczi, 2001. 122.

A fejedelem végül feladta kezdeti bizalmatlanságát, és 1717 őszén Törökországba távozott, hogy megragadja a török–osztrák háborútól remélt lehetőséget. Úgy tűnik, Ilosvay nem tartott vele. Talán valami bizalmas feladattal maradt Franciaországban, mindenesetre személyéről mintegy tíz évig hallgatnak a források.⁷¹ Közben idehaza elkobozták birtokait, amelyeket 1714-ben a Bereg vármegyei Ilosván, Iloncán, Szajkófalván, (Vámos)atyán, az ugocsai (Kis- vagy Nagy)rákócon, valamint az ungi Csertészen írtak össze.⁷² Az elkobzáskor a János nővérét, Fáy Mihályné Ilosvay Máriát illető örökséget is lefoglalták, az ő részét azonban Fáynek sikerült visszaszereznie.⁷³ Ilosvay Mária egy 1738. december 17-i okiratban is szerepel, amely szerint édesanyjának unokaöccse, Ónody András 60 magyar forint megfizetése fejében neki és féltestvérének, Puky Andrásnak engedi át a zálogból kiváltott, Borsod vármegyei Ördögfalva puszta őket illető negyedrészt.⁷⁴ Férje, Fáy Mihály 1744. április elején elhunyt, gyermekeik (ifj. Mihály, András és Katalin) október 10-én osztoztak meg az örökségen, amelyből anyjuk megélhetését is biztosították.⁷⁵ Egyelőre ez az utolsó adatunk Ilosvay János nővéréről.

A törökországi évek

Nem ismerjük, hogy Ilosvay János tudott-e kapcsolatot tartani rokonaival, kapott-e híreket hazulról, s mint említettük, róla magáról sincs adatunk egy jó ideig. Állítólag csak 1727-ben, Rákóczi György kíséretében érkezett Rodostóba,⁷⁶ Mikes Kelemen ugyanakkor már 1726. szeptember 17-i fiktív levelében olyan utalást tesz, amely vélhetően Ilosvayra vonatkozatható. Mikes ekkor egy Rákóczi bizalmába férkőzött francia kalandort, egy bizonyos Vigouroux-t állít pellengérré, aki „ha huszat szól, a tizenkilenc szava hazugság, már itt némellyel elhitette, hogy ő tud aranyat csinálni”.⁷⁷ Mivel Vigouroux később szorosabb, baráti jellegű kapcsolatba került Ilosvayval, s mindketten az alkímia bűvöletébe estek, Mikes megjegyzését is többnyire órá szokás érteni.⁷⁸ Ez esetben téves Karácson imént említett megjegyzése, hogy Rákóczi

71 Thaly Kálmán és őt követve Petrovay György forráshivatkozás nélkül azt írják, hogy Ilosvay már 1717-ben török földre távozott: Thaly, 1888. 314–315.; Petrovay, 1896. 101. Szekfű Gyula is említi ugyan a nevét az 1718. évi eseményektől kezdve, de ő is csak sztereotip felsorolást ad, forrásadatok nélkül: Szekfű, 1913. 186., 214., 217., illetve 1993. 167., 193., 196. R. Várkonyi Ágnes Mikes és Ilosvayt említi név szerint Rákóczi 1717. október 10-én Gallipoliba érkezett kísérei közül: R. Várkonyi, 2015. 354. Mindezt azonban egyetlen forrás sem erősíti meg: Mikes Kelemen, aki főként az első években számos bujdosótársáról név szerint is megemlékezik, Ilosvayt 1738-ig egyáltalán nem említi. Lásd: Seres, 2011. 45. A konstantinápolyi francia követ és Rákóczi 1725 áprilisa és 1727 februárja között folytatott levelezésében (103 fennmaradt dokumentumban!) sem bukkan fel a neve. Lásd: D’Andrezel, 1984.

72 MNL OL E 156. a. Fasc. 31. No. 108. és 113., Fasc. 84. No. 42., Fasc. 156. No. 22. és egy kései összeírás a birtok sorsára vonatkozó adatokkal: Fasc. 126. No. 45.

73 Fáy, 2024. 45.

74 MNL OL P 1729. 1. tétel. – F. T.

75 Fáy, 2024. 47.

76 Erre vonatkozóan lásd: Karácson, 1911. 112. 4. jegyz.

77 Mikes, 1966. 138. 76. levél.

78 Mikes, 1966. 596. 65. jegyz. Vö. Szekfű, 1913. 289., illetve 1993. 253.

Györggyel együtt ment volna Rodostóba, hiszen a herceg csak 1727. június 15-én érkezett meg a francia kalandor fia, ifj. Vigouroux kíséretében.⁷⁹

Tény, hogy 1727 tavaszától egyre sűrűbben bukkan fel Ilosvay neve a rodostói kolónia tagjai között, főként az idősebb Vigouroux-val folytatott levelezésben.⁸⁰ Az eredetileg protestáns (hugenotta) Vigouroux Rodostóban idősebb fiával együtt katolizált, és ezzel (Ilosvay példáját követő megtérésével) végképp elnyerte Rákóczi bizalmát. Úgy tűnik, Ilosvayt is az ujja köré csavarta. Levelezésükből kitűnik, hogy a francia a császári kegyelem elnyerésével kecsegtette már nem túl fiatal, de roppant naiv barátját. Vigouroux – miközben Rákóczitól kapott diplomáciai feladatait teljesítette – a konstantinápolyi és a berlini császári követ útján felajánlotta szolgálatait a császárnak, s egyúttal Ilosvay számára is kegyelmet és Bécsbe szóló útlevelet kért. Azt állította, hogy a bujdosó nemes Rákóczi bizalmasaként lényeges információkkal szolgálhatna a császár számára. Ilosvay foglalkozott is a hazatérés gondolatával, de a pusztai kegyelem mellé grófi és tábornoki címet, valamint bizonyos máramarosi birtokokat szeretett volna kapni.⁸¹

Mivel próbálkozásai a császári udvar részéről süket fülekre találtak, Ilosvay utóbb másképp próbált kiszakadni a rodostói élet egyhangúságából: 1731-ben tárgyalásokat kezdett a Portán, hogy Moldva határán egy lakatlan területen saját kolóniát, sőt családjában öröklődő új vazallus fejedelemséget alapíthasson. (Ide állítólag még Mikes is követte volna, hogy elnyerhesse végre régi szerelmének, Bercsényi Miklós özvegyének, a Lengyelországba távozott Kőszeghy Zsuzsinak kezét.)⁸² Magától értetődően ez az irreális terv sem valósulhatott meg.

Az öregedő Rákócziban új reményeket ébresztett az 1733-ban kirobbant lengyel örökösödési háború. Egy lehetséges magyarországi hadjárat előkészítése céljából 1734 nyarán a lengyel határszélre küldte Máriássy Ádám ezredest és Ilosvayt, hogy közvetlen kapcsolatba léphessenek lengyel földön élő embereivel, Jávorka Ádámmal és Krucsay Istvánnal.⁸³ A franciák által támogatott Leszczyński Szaniszló helyzete azonban nem alakult kedvezően, és végül Rákóczi reményei is szertefoszlottak. A fejedelem rövid betegség után, 1735 nagypéntekjén távozott az élők sorából. Különös, hogy még 1732-ben megírt végrendeletében Ilosvay nem szerepel. Sem udvarának tagjai, sem pedig azon főemberek között, akiknek a francia király kegydíját kérte pontos összegekben. Az előbbieket sorában Sibrik Miklóst és Mikes Keleмент említi az élen, az utóbbiak között pedig gróf Csáky Mihályt, báró Zay Zsigmondot, Krucsay Istvánt, Pápai Jánost, Máriássy Ádámot és Pápai Gáspárt so-

---

79 Lásd Mikes június 17-i fiktív levelét, valamint Köpeczi, 1991. 396.

80 A levelezés másolatban áll a magyar kutatók rendelkezésére (OSZK Kt. Fol. Gall. 41.), Thaly, Szekfű és Köpeczi is használta, de teljes kiadása (és magyar fordítása) még várat magára. Ilosvay Vigouroux-hoz írt első ismert levelének kelte (1727. április 28.) megelőzi György herceg érkezését. Lásd erre: Szekfű, 1913. 385., illetve 1993. 339. jegyz. Igen valószínű, hogy Mikes 1726. őszi, már idézett megjegyzése csakugyan Ilosvayra vonatkozik.

81 Szekfű, 1913. 287., 289–291., illetve 1993. 251., 253–254. (Jellemző, hogy Thaly Kálmán csupán a rodostói „mosolygó idyll”-t olvasta ki levelezésükből: Thaly, 1908. 13.)

82 Ilosvay terveiről lásd: Szekfű, 1913. 310. és 394., illetve 1993. 271–272. és 347. 180. jegyz.; Hopp, 1973. 185–186.; Köpeczi, 1991. 423.; Tóth, 2012a. 21.; Tóth, 2012b. 52–53.; Tóth, 2012c. 268.

83 Szekfű, 1913. 331., illetve 1993. 288.; Hopp, 1973. 191.

rolja fel. Nem tudjuk, hogy a fejedelem által egykor annyira kedvelt Ilosvay miért nem szerepel egyik csoportban sem.⁸⁴

Maga Ilosvay még 1735. február közepén is a lengyel határszélen tartózkodott, 13-án a podóliai Zuwanicén állított ki egy okmányt Máriássyval, Jávorkával és Krucsayval együtt.⁸⁵ Rákóczi halála után közülük a Khotinban (Chocim, Hotin) maradt Krucsay és Jávorka tartására a szultán 1735. április 28-án napidíjat rendelt, előbbinek 100, az utóbbinak pedig 90 akcse értékben.⁸⁶ Máriássynak már előbb, 1734. szeptember 24-én illő szállást rendelt a Porta Khotinban, 1736. október 4-én pedig 240 akcse napi tartásdíját is áttették a szultáni kincstárból a moldvai adópénztárba.⁸⁷ Feltűnő, hogy Ilosvay neve e rendelkezések között sem szerepel. Miután 1735-ben kitört az orosz–török háború, 1736-ban pedig átmenetileg orosz kézre került a Krím félsziget, a khotini bujdosók helyzete is megváltozott. Krucsay végleg Lengyelországba költözött, s tartásdíjából Máriássy Ádám kapott némi emelést.⁸⁸ Jávorkát nem sokkal Rákóczi halála után krími konzullá nevezte ki a konstantinápolyi francia követ, ahol az oroszok bevonulásakor „eltűnt” (valójában átállt az oroszokhoz),⁸⁹ s Ilosvay János („Ilosfay nevű bejzáde”) csak ekkor fordult a Portához azzal a kéréssel, hogy Jávorka 90 akcsés tartásdíját ezentúl neki utalványozzák. A szultán azonban már előbb elrendelte a halottnak vélt Jávorka kegydíjának beszüntetését, és 1736. november 13-i rendeletében megtagadta, hogy „abból egyetlen akcse, egyetlen poltura” is kifizetessék.⁹⁰

Ilosvay és a bujdosók életében Rákóczi József herceg megérkezése hozott újabb változást. Miután 1737-ben az osztrákok is bekapcsolódtak az orosz–török háborúba, és ezzel új front nyílt a Balkánon, a törökök ismét hasznot remélhettek a Rákóczi név és a bujdosók mozgósító erejétől. Rákóczi József 1738 elején népe-sebb kísérettel szállt táborba, és a szultán ekkor (január 9-én) főembereinek, három tábornoknak és két „civil” előkelőnek (bejzáde) is tartásdíjat rendelt. A tábornokok közül Rákóczi József olasz kísérője, egy bizonyos Dasti kapta a legmagasabb összeget 360 akcse értékben, utána Pápai János következett 300 és Ilosvay János (Ilosfay) 240 akcsével. A két civil közül Mikes Kelemen volt a rangosabb, az ő 180 akcsés napidíját saját kérésére 300 akcséra emelték fel, végül Pázmán bejzáde következett 120 akcsével.⁹¹ Maga Mikes is ugyanezeket a társait sorolja fel Csáky Mihállyal és

84 Arra aligha gondolhatunk, hogy a név nélkül említett komornyikok egyike lett volna, mert a rájuk egyenként hagyott 1000 livre a többieknek szánt összegeknek csupán a töredékét teszi ki, márpedig ha Sibrik és Mikes 10-10 ezer livre-t kapott, Ilosvay nem kaphatott tizedannyit. Lásd: Rákóczi, 1984. 247–248., 480–481.

85 A latin nyelvű okmány a Forgách Simon néhai kuruc tábornagy ekkoriban elhunyt fiának, Zsigmondnak nyújtott kölcsönösszegek behajtása érdekében készült meghatalmazás volt Krucsay számára. Magyar fordítását lásd: Thaly, 1888. 310–312.

86 Karácson, 1911. 108–109. No. CXII.

87 Uo. 106–107. No. CIX. és 111. No. CXVI.

88 Uo. 112. No. CXVII.

89 Jávorka életének erre a sokáig homályban maradt szakaszára Tóth Ferenc tárt fel új adatokat: Tóth, 2011. 1192–1198.

90 Karácson, 1911. 112–113. No. CXVIII.

91 Uo. 115–116. No. CXXII.

Zay Zsigmonddal együtt 1738. október 14-én Oroszcsíkból⁹² keltezett levelében, miután a súlyosan beteg Rákóczi Józseffel együtt 6-án Vidinben hajóra szálltak. Ilosvayt ebben az egyetlen levélben említi név szerint.⁹³

Az 50. életéve felé járó vagy ahhoz közeledő Ilosvay későbbi sorsát nem ismerjük, nagy valószínűséggel még az év vége előtt elhunyt. Úgy tűnik, hogy rá vonatkoznak Mikes december 15-i levelének következő szavai: „a minap is eltemetők egy atyánkfiát, és amennyin már maradtunk, egy szilvafának is elférünk az árnyékában”.⁹⁴ Korábban Máriássy Ádámot vélték az itt említett elhunyt bujdosónak, akit Mikes egyetlenegyszer sem nevez meg a *Törökországi levelekben*, bár bizonyíthatóan jól ismerték egymást.⁹⁵ Máriássy haláláról, illetve khotini szállásának Zay Zsigmondnak való átadásáról és Zaynak Ruszcsukból Khotinba küldéséről az 1739. május 15-i szultáni rendelkezések szólnak.⁹⁶ Nem valószínű, hogy ha Máriássy már decemberben elhunyt volna, akkor ilyen sokáig várnak ezekkel az intézkedésekkel. Ráadásul Máriássy minden bizonnyal Khotinban hunyt el, Mikes december 15-i levele pedig Csernavodában kelt, tehát az időbeli és földrajzi távolság is ellene szól, hogy Mikes Máriássyra utalt volna. Egy újabban feltárt forrás megerősíti, hogy Máriássy május első felében hunyhatott el, ez pedig nem más, mint Jávorka Ádám 1743. június 22-i levele Károlyi Sándorhoz.⁹⁷ A kalandos életű egykori kuruc főhadnagy – mint láttuk – krími konzulként átállt az oroszokhoz, majd visszatért Lengyelországba, és megszakította a kapcsolatot a törökországi bujdosókkal. Mégis új információkhoz jutott róluk, amikor Bercsényiné Kőszegi Zsuzsi megosztotta vele a Mikestől kapott híreket. Mikes ugyanis megírta egykori szerelmének, hogy Rodostóban az öreg Csákyval és Zayval együtt mindössze hárman maradtak az első bujdosók közül, Ilosvay János és Pápai János 1738-ban hunyt el, Máriássy Ádám pedig Khotinban, három hónappal az oroszok bevonulása előtt távozott az élők sorából. Mivel Khotin 1739. augusztus 30-án került orosz kézre, a már említett szultáni fermán pedig május 15-én kelt, a Jávorka (illetve eredendően Mikes) által említett három hónapos különbség is csak bőven számolva jön ki, bizonyos tehát, hogy nem tehetjük Máriássy halálát további öt hónappal korábbra.

Van ezért némi bizonytalanság Jávorka tudósításának hitelességét illetően: Pápai János ugyanis nem 1738-ban, hanem csak 1740 tavaszán hunyt el Bukarestben. Mikes ennek kapcsán azt is kijelenti, hogy immár csak négyen maradtak az első bujdosók közül.⁹⁸ Mivel Jávorka szerint három évvel később már csak harmadmagával maradt, akár Ilosvay is lehetett volna az, aki 1740 májusa és 1743 eleje között hunyt el. Mivel azonban Jávorka tudósítása teljesen egybeesik Mikes 1738.

---

92 A bulgáriai Ruszcsuk (ma Rusze) régi magyar neve.

93 Mikes, 1966. 230. 142. levél. Vö. Seres, 2011. 45.

94 Mikes, 1966. 235. 145. levél.

95 Uo. 712.

96 Karácson, 1911. 136–137. No. CXLIX–CL.

97 Közli Seres, 2008. 385–386. No. 6.

98 „...így fogyunk lassanként, és annyi sok közül, csak négyen maradtunk, akik a szegény fejfedelmet, szerencsétlenségünkre, idegen országra kísértük...” Bukarest, 1740. május 22. Mikes, 1966. 249. 156. levél. Hopp Lajos szerint Mikes itt vélhetően „Zay, Ilosvai, Pázmány személyére és önmagára” gondolt (uo. 723.), de megfelelkezik Csákyról, akit a fentiek tükrében Ilosvay helyére tehetünk.

december 15-i levelével, Seres Istvánnal érthetünk egyet, hogy az 1740 tavaszán még életben lévő négy régi bujdosó közül a rodostói halotti anyakönyvben 1742. augusztus 5-én *Petrus Pasmandi* néven bejegyzett magyar ezredes (colonellus hungarus) hunyt el elsőként.⁹⁹ Ha Mikes vagy az ő tudósítását tolmácsoló Kőszeghy Zsuzsi, illetve Jávorka tévedett is Pápai János halálának évében, Illosvayét – úgy tűnik – helyesen adták meg. Körülbelül egy hónappal Rákóczi József halála (1738. november 10.) után fejezte be tehát viszontagságokkal teli földi pályafutását II. Rákóczi Ferenc szeretett fegyverhordozója, aki ugyan nem bizonyult annyira „titoktartónak”, mint a nagy fejedelem hitte, de „kipróbált hűségét” azért – ha Szent Péterként olykor meg is ingott – holtig megtartotta.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források lelőhelyei

DRERL = Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára

C 63. = Puky család levéltára

MNL BAZVL = Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei Levéltára (Miskolc)

IV. 501. c. = Borsod vármegye nemesi közgyűlésének iratai, Bejegyzett törvényszéki iratok

MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Bp.)

E 148. = Magyar Kamara Archivuma, Neo-regestrata acta

E 156. = Magyar Kamara Archivuma, Urbaria et conscriptiones

G 15. I. 1. = Rákóczi-szabadságharc levéltára, II. Rákóczi Ferenc fejedelem levéltára, Emigrációba vitt rész

G 16. I. 2. d. = Rákóczi-szabadságharc levéltára, II. Rákóczi Ferenc fejedelem levéltára, Munkácson maradt rész, Katonai iratok

G 29. V. 3. a/B. = Rákóczi-szabadságharc levéltára, Gazdasági iratok, A fejedelmi udvartartás iratai, Udvari kommisszáriusi számadások és más udvartartási iratok

P 665. 1. a. = Teleki család marosvásárhelyi levéltára, Idegen gyászjelentések

P 1729. 1. tétel = Fáy család, Évrendezett iratok

P 1805. 3. tétel = bizáki Puky család levéltára, Puky családtagok, Puky Márton és felesége, Ónody Erzsébet iratai

99 Seres, 2011. 47. Vö. Thaly, 1889. 571. [nyomdahibából 517!] – Pázmány Péter személyével azonban két probléma is van: az anyakönyv ugyan *Pasmandi* és *Pazmand* alakban írja, Mikes és Rákóczi József azonban *Pázmány*, *Pasmány* írásmóddal utaltak rá. A Rákóczi udvarában szolgálók között mindkét ismert nemesi család, a Pázmány és a Pázmány nevét is fellelhetjük, s véleményünk szerint Thaly önkényesen döntött a Pázmány alak helyessége mellett, mégpedig azért, mert annak kuruc kori tagját a saját felmenői között tudhatta: Uo. 593–595. – NB. Nem pusztán származásának (helyes névalakjának) eldöntése lenne azonban fontos, hanem az is feltárára vár még, hogy mikor csatlakozott a rodostói bujdosókhoz: mindjárt kezdetben (vagyis a Mikes által következetesen megkülönböztetett első csoporttal) vagy később, esetleg csak Rákóczi Józseffel együtt érkezett a Márvány-tenger partjára.

OSZK Kt. = Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (Bp.)

Fol. Gall. 41. = A Vigouroux család iratai (1906 körül készült kéziratos másolatok a Naxos szigetén őrzött eredetiekről)

Fol. Hung. 1389. = Thaly Kálmán kuruc kori okmánygyűjteménye

ÖStA HHStA = Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv (Bécs)

UA = Ungarische Akten (Hungarica)

2. Kiadott források és szakirodalom

Áldásy

1895 Áldásy Antal: Az 1707. évi ónodi országgyűlés története. In: *Századok*, 29. (1895) 546–563., 619–647., 710–745., 845–855., 922–949. [Önállóan is: Bp., 1895.]

AR I/I.

1873 II. Rákóczi Ferenc fejedelem leveleskönyvei, levéltárának egykorú lajstromaival. 1703–1712. I. (1703–1706.) Közli: Thaly Kálmán. Pest, 1873. (Archivum Rákócziánium. II. Rákóczi Ferenc levéltára, bel- és külföldi irattárakból bővíve. Első osztály: had- és belügy. I. köt.)

Beniczky

2005 II. Rákóczi Ferenc ezertizenkét napja. Beniczky Gáspár fejedelmi titkár diáriuma 1707. május 24. – 1710. február 28. S. a. r., előszó és jegyz.: Bánkúti Imre. Bp., 2005. (Rákóczi Források.)

Csoma

1897 Csoma József: *Abauj-Torna egyesült vármegyék monographiája*. I. köt. *Abauj-Torna vármegye nemes családjai*. Kassa, 1897.

D'Andrezel

1984 D'Andrezel vicomte és Rákóczi levelezése (1725–1727). S. a. r., bev. és jegyz.: Köpeczi Béla. Ford.: Németh Miklós. Vaja, 1984. (Folia Rákócziána, 7.)

Durovics-Kónya

2015 Durovics Alex – Kónya Péter: *Az eperjesi kollégium felsőfokú hallgatói / Študenti vyšších tried prešovského kolégia, 1667–1850*. A magyar szöveget szlovákra ford.: Kónya Annamária. Bp., 2015. (Felsőoktatástörténeti kiadványok, új sorozat 11.)

Endes

1938 Csíkszentsimoni Endes Miklós: A Bizáki Puky család nemzedékrendje. In: *Magyar Családtörténeti Szemle*, 1938. 76–101.

Esze

1955 *Kuruc vitézek folyamodványai. 1703–1710*. Összeáll., bev. és jegyz.: Esze Tamás. Bp., 1955.

Fáy

2024 G. Fáy Tünde: *Múltmerítő a fáji Fáy család történetéből*. [Bp.,] 2024.

Fiedler

1855 *Actenstücke zur Geschichte Franz Rákóczy's und seiner Verbindungen mit dem Auslande. Aus den Papieren Ladislaus Kökenyesdi's von Vetes, seines Agenten in Baiern, Frankreich, Preussen und Russland. 1705–1715*. I. Bd. Hrsg. v. Fiedler, Joseph. Wien, 1855. (Fontes Rerum Austriacarum. Oesterreichische Geschichts-Quellen. IX. Bd.)

Heckenast

1997 Heckenast Gusztáv: II. Rákóczi Ferenc elitképző Nemesi Társasága. In: *Művelődési törekvések a korai újkorban. Tanulmányok Keserű Bálint tiszteletére*. Szerk.: Balázs Mihály, Font Zsuzsa, Keserű Gizella, Ötvös Péter. Szeged, 1997. 153–169. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 35.)

Heckenast–Mészáros

2005 Heckenast Gusztáv: *Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban? Életrajzi adattár.* S. a. r., kieg. és előszó: Mészáros Kálmán. Bp., 2005. (Historia Könyvtár. Kronológiai, adattárak, 8.)

Hopp

1973 Hopp Lajos: *A Rákóczi-emigráció Lengyelországban.* Bp., 1973. (Irodalomtörténeti füzetek, 80.)

2000 Hopp Lajos: *Mikes Kelemen. Életút és írói pályakezdet.* Bp., 2000. (Historia Litteraria, 7.)

Karácson

1911 *A Rákóczi-emigráció török okmányai. 1717–1803.* A konstantinápolyi levéltárakból összegyűjtötte és ford. Karácson Imre. Előszó: Thallóczy Lajos. Bp., 1911.

Koltai

2001 *Magyar udvari rendtartás. Utasítások és rendeletek 1617–1708.* S. a. r., jegyz. és előszó: Koltai András. A 33. sz. iratot s. a. r. és jegyz.: Sunkó Attila. Bp., 2001. (Millenniumi Magyar Történelem. Források.)

Köpeczi

1991 Köpeczi Béla: *A bujdosó Rákóczi.* Bp., 1991.

2001 Köpeczi Béla: *Vetési Kökényesdi László. Kuruc diplomata és a császár katonája. 1680?–1756.* Bp., 2001.

Köpeczi–Várkonyi

1976/2004 Köpeczi Béla – R. Várkonyi Ágnes: *II. Rákóczi Ferenc. 2., átdolg. és bőv. kiad.* Bp., 1976. és 3. jav. kiad. Bp., 2004. (Millenniumi Magyar Történelem. Életrajzok.)

Markó

2003 Markó Árpád: *II. Rákóczi Ferenc csatái. (Válogatott tanulmányok.)* S. a. r. [bev., kiegészítő jegyz., bibliográfia és mutatók]: Mészáros Kálmán. Bp., 2003.

Mészáros

2004 Mészáros, Kálmán: *The Palatial Court Regiment of Ferenc II. Rákóczi.* In: *Studia Carolinensia. A Károli Gáspár Református Egyetem folyóirata*, 5. (2004) 3–4. sz. [Európa és Magyarország II. Rákóczi Ferenc korában. Europe and Hungary in the Age of Ferenc II Rákóczi.] 175–194.

2007 Mészáros Kálmán: *Újabb szempontok és források a turóci „pártütés” történetéhez.* In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 120. (2007) 4. sz. 1195–1232.

2008 Mészáros, Kálmán: *Novšie pohľady a pramene k dejinám turčianskej „vzbury”.* In: *Memorialis – historický spis slovenských stolíc. Zborník prác z medzinárodnej vedeckej konferencie, ktorá sa konala pri príležitosti 300. výročia tragických udalostí na počesť turčianskych martýrov Melchiora Rakovského a Krištofa Okoličaniho 7. a 8. júna 2007 v Martine.* Ed.: Kovačka, Miloš – Augustínová, Eva. Martin, 2008. 130–171.

2023 Mészáros Kálmán: *Abaúji ifjak II. Rákóczi Ferenc nemesi testőrségében.* Abovskí mládenci v šľachtickej strážii Františka II. Rákócziho. In: *Rákóczi Kassán. Nemzetközi konferencia előadásai, 2021. Rákóczi v Košiciach. Prednášky medzinárodnej konferencie.* Összeáll./Zostav.: Palenčár Ildikó. Kassa/Košice, 2023. 36–48. (magyarul), 111–123. (szlovákul).

Mikes

1906 *Zágoni Mikes Kelemen Törökországi levelei.* A magy. kir. kormány támogatásával, II. Rákóczi Ferencz hamvainak hazaszállítása alkalmából készült emlékkiadás. Kiad. Miklós Ferencz. Bev. Négyesy László, Thaly Kálmán, Beöthy Zsolt, Szily Kálmán, Erdődi Béla. Illusztr. Edvi Illés Aladár. Bp., 1906.

1966 Mikes Kelemen: *Törökországi levelek és misszilis levelek.* S. a. r. Hopp Lajos. Bp., 1966. (Mikes Kelemen összes művei, I.)

Petrovay

1896 Petrovay György: Az Ilosvay család leszármazása. [1–4. közl.] In: *Turul*, 14. (1896) 1. sz. 19–27., 2. sz. 66–75., 3. sz. 97–110. és 4. sz. 157–178.

Puky

1885 Végrendeletek. Közli Puky Andor. In: *Történelmi Tár*, 1885. 409–415.

Rákóczi

1979 Rákóczi Ferenc: *Vallomások. Emlékiratok*. Szerk. és jegyz.: Hopp Lajos. Ford.: Szepes Erika és Vas István. Bp., 1979. (Magyar Remekírók.)

1984 *II. Rákóczi Ferenc Politikai és erkölcsi végrendelete*. Ford. Szávai Nándor és Kovács Ilona. A tanulmányt és a tárgyi jegyzeteket írta Köpeczi Béla. A latin szöveget gondozta Borzsák István. A francia szövegeket gondozta Kovács Ilona. Bp., 1984. (Archivum Rákócziánium III. osztály: Írók. II. Rákóczi Ferenc művei, III.)

Seres

2008 Seres István: Jávorka Ádám ismeretlen levelei Lengyelországból, 1743–1744. In: *II. Rákóczi Ferenc, az államférfi. Tanulmányok a sárospataki országgyűlés 300. évfordulójára*. Szerk.: Tamás Edit. Sárospatak, 2008. 375–390. (A sárospataki Rákóczi Múzeum füzetei, 53.)

2011 Seres István: Feljegyzések a bujdosótársakról. In: *Magyar Napló*, 23. (2011) 10. sz. 44–50.

Szalay

1859 Szalay László: *Magyarország története*. VI. köt. *A karlovczi békekötéstől a szatmári békéig. 1700–1711*. Pest, 1859. [NB. a mű 1707-tel megszakad!]

Szathmári Király

1866 Szathmári Király Ádám napló-könyve 1711–1717 esztendőkből, II. Rákóczi Ferenc fejedelem bujdosásáról. In: *Rákóczi Tár. Történelmi érdekű naplók, emlékiratok, levelezések, pátensek, hadi-szabályok, országgyűlési diariumok és törvényczikkek gyűjteménye II. Rákóczi Ferenc korához*. Szerk.: Thaly Kálmán. I. köt. *Rákóczi imádsága. Beniczky Gáspár, Szathmári Király Ádám és Ráday Pál naplóik. A szécsényi országgyűlés diariuma s törvényczikkei. (A szécsényi országgyűlési tábor könyvomatú ténrajzával.)* Pest, 1866. 233–396. [Modern kiadását Kis Domokos Dániel készítette elő, megjelenése a közeljövőben várható.]

Szekfű

1913/1993 Szekfű Gyula: *A száműzött Rákóczi*. Bp., 1913. Új, modernizált szövegű kiad. Bp., 1993.

Thaly

1864 Thaly Kálmán: A trencsényi harc. 1708. (Történelmi rajz.) In: *Fővárosi Lapok*, 1. (1864) 252–262. sz. (november 4–16.)

1880 Thaly Kálmán: Thököly Imre és iskolatársai mint színjátások. In: *Századok*, 14. (1880) 5. sz. 411–417.

1882–1883 A hazai képzőművészet, műipar, nemzeti viselet, fegyvergyártás és háztartás történetéhez II. Rákóczi Ferenc udvarában s korában. (1706–1711.) [I–IV. közl.] Közli: Thaly Kálmán. In: *Történelmi Tár*, 1882. 555–576., 745–768.; 1883. 184–198., 375–406.

1888 Thaly Kálmán: Jávorka Ádám ezredes s a gr. Forgách és Rákóczi-levéltár. Vázlat a Rákóczi-emigráció történetéből. In: *Századok*, 22. (1888) 4. sz. 293–319.

1889 Thaly Kálmán: Rodostó és a bujdosók sírjai. Történelmi kutatások a helyszínén. In: *Századok*, 23. (1889) 6. sz. 457–514., 7. sz. 561–633.

1906 Thaly Kálmán: Történelmi bevezetés. In: *Zágoni Mikes Kelemen Törökországi levelei*. Bp., 1906. XXI–XXXIV.

1908 Thaly Kálmán: Rodostói nemeslevél Rákóczitól, 1728. In: *Turul*, 26. (1908) 11–14.

Tóth

2011 Tóth Ferenc: Magyar ügynökök a francia király szolgálatában Kelet-Európában az orosz-osztrák-török háború korában (1736–1739). In: *Századok*, 145. (2011) 5. sz. 1183–1214.

2012a Tóth Ferenc: Mikes Kelemen és a francia diplomácia. In: *Író a száműzetésben: Mikes Kelemen*. Szerk.: Tüskés Gábor. Munkatársak: Csörsz Rumen István, Hegedüs Béla, Lengyel Réka. Bp., 2012. 17–26. (Historia Litteraria, 28.)

2012b Tóth, Ferenc: Mikes et la diplomatie française. In: *Literaturtransfer und Interkulturalität im Exil*. Hrsg. v. Tüskés, Gábor. Bern, 2012. 47–60.

2012c Tóth Ferenc: Mikes Kelemen és a francia diplomácia. In: *Magyar Tudomány*, 173. (2012) 3. sz. 265–271.

Tüskés–Knapp

2023 Tüskés Gábor – Knapp Éva: *A textualizált Rákóczi*. Bp., 2023.

Várkonyi, R.

2015 R. Várkonyi Ágnes: Európa közös ügye Rodostó nézőpontjából. In: R. Várkonyi Ágnes: *Rákóczi tanulmányok*. Bp., 2015. 353–386.

KÁLMÁN MÉSZÁROS

“A YOUNG MAN OF PROVEN LOYALTY AND SECRECY”

JÁNOS ILOSVAY, THE PRINCE’S ARMOR BEARER AND COMPANION IN EXILE

János Ilosvay was an important member of Prince Ferenc II Rákóczi’s court, his armor bearer and then his companion in exile and in France he became one of his closest confidants. He came from an ancient, Calvinistic noble family in Bereg County, many of his relatives were in Rákóczi’s service as soldiers or court nobles. In 1706, he himself became the prince’s squire (armor bearer) at a very young age, as a half-orphan, and took part in the execution of the deputies from Turóc County who were declared traitors in the Ónod parliament (1707), and in the escape of his wounded lord in the battle of Trencsén (1708). In 1711, he followed Rákóczi to Poland and then to France in 1712, where he converted to Catholicism in 1716 and retired with the prince to the Grosbois monastery of the Kamaldulians. All along, Rákóczi was convinced of his loyalty and secrecy, but as a naive young man he unknowingly provided information to László Kökényesdy, a former *kuruc* diplomat spying for the emperors. In Turkey, he joined the exiled people only ten years later, around 1726, where he forged illusory plans after getting caught up in the web of a French adventurer who also deceived Rákóczi. According to our incomplete data, he died in Csernavoda at the end of 1738, shortly after the failure of József Rákóczi’s attempt and the death of the prince’s son.

CONTENTS

Noble Emigrations in Europe in the Early Modern History (Ferenc Tóth)	331
<i>Studies</i>	
Zsuzsanna Hámori Nagy: Three “Sarmatian Odysseus”: The Łaski Brothers in the Service of European Rulers	335
Özkan Bardakçı: Loyalty, Clientelism and Individual Ambition: A Typology of Noble Mobility in the Long Turkish War	369
Tibor Monostori: The Story of an Orphan Child from Hungary Becoming a Bodyguard Officer and Estate-Owner in the Spanish Low Countries: The Career of Márton Somogyi, 1594–1631	399
Kálmán Mészáros: “A Young Man of Proven Loyalty and Secrecy”: János Ilosvay, the Prince’s Armor Bearer and Companion in Exile	411
Géza Szász: Emigrate, Travel, Assert Yourself: Speeches of French Noble Emigrants in the 18 th Century	431
<i>Eyewitness</i>	
László Takács: An Irish Nobleman’s Account of Fighting the Turks in 1683: Letters of Francis Taaffe	447
<i>Book Reviews</i>	
Kálmán Thaly’s Famous Work in French (Jean-Charles Daumy)	467
The Migration of Nobility and Ideas in Europe in the 17 th –19 th Centuries (Clément Monseigne)	470
The History of Portugal and Brazil in the Light of the “Atlantis Dream” (Viktória Semsey)	473
Damage and Victims: The Cost of Gabriele D’Annunzio’s Enterprise in Fiume (Ágnes Ordasi)	477

Ára: 800 Ft
Előfizetőknek: 600 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél,
vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440,
vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda,
Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható a Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetében
(1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.,
telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban
(1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2024. évi megjelentetését
a Magyar Tudományos Akadémia támogatja.

MTA MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA

**HUN
REN**

BÖLCSESZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET